

930.254

~~930.25.001/002~~

Stjepan Bačić:

**PRILOG DISKUSIJI »O NEKIM PROBLEMIMA SAKUPLJANJA
I OBRADE HISTORIJSKE GRAĐE IZ NOB-a«**

(Uz referat D. Plenče)

(Prilog 5. zapisniku Savjetovanja Društva arhivskih radnika Hrvatske
u Opatiji 12. i 13. ožujka 1969. godine)

U pitanjima čuvanja i obrade arhivske građe koja se odnosi na historiju radničkog pokreta i Saveza komunista Jugoslavije, u koju je uključena i građa iz perioda NOB-a, već su prošlih godina u SR Hrvatskoj zauzeti određeni osnovni stavovi. Ovi stavovi su uzakonjeni, ili regulirani drugim aktima, djelomično su ostvareni, a i dalje se radi na njihovom ostvarenju.

Zakonom o zaštiti arhivske građe i arhivima (Nar. novine SRH br. 41-1962. Prečišćeni tekst Nar. novine br. 31-1965) je propisano da se arhivska građa čuva u arhivima. Izuzetno se arhivska građa može čuvati kao »zbirka arhivske građe« i kod drugih organa, ustanova i organizacija po odobrenju Arhivskog savjeta Hrvatske. Imaoci zbirki mogu u zbirci čuvati arhivsku građu: a) koja im je prema organizaciji njihovog stručnog i naučnog rada stalno potrebna za obavljanje toga rada u okviru njihove osnovne djelatnosti, b) koja je dio spomeničke cjeline naročitog značenja pohranjene kod imaoca zbirke, c) koja nije dio arhivske ili registraturne cjeline (fonda) pohranjene izvan zbirke. (Uputstvo o vođenju evidencije arhiva i zbirki arhivske građe, Nar. novine SRH br. 12-1967). Sva ostala građa se, prema ovim odredbama, čuva u arhivskim ustanovama.

Na poseban način zakon tretira arhivsku građu nastalu radom Saveza komunista Jugoslavije. Ovu građu čuvaju komiteti Saveza, a mogu je povjeriti arhivu ili drugoj zainteresiranoj organizaciji radi čuvanja i proučavanja.

U smislu ovog propisa je god. 1962. Centralni komitet SK Hrvatske donio odluku o predaji, sređivanju i korištenju arhivske građe Saveza komunista Hrvatske na osnovu ranije Odluke CK SKJ od 28. VI 1961. godine. Uputstvo o primopredaji arhivske građe organizacija i rukovodstava Saveza komunista Hrvatske donio je Organizaciono-politički sekretarijat CK SKH na sjednici 26. II 1963. godine. U uputstvu se precizira koja se građa predaje regionalnim arhivskim ustanovama, a koja Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta u Zagrebu. U pogledu vremenskog perioda građa se predavala zaključno s 1954. godinom, da bi kasnije vremenski period bio pomaknut zaključno s 1964. godinom.

Ove ustanove će preuzimanjem arhivske građe osnovati za tu građu posebne radne jedinice: odjele za arhivsku građu radničkog pokreta i Saveza komunista. Spomenutom Odlukom CK SK Hrvatske ovlašten je Institut za historiju radničkog pokreta u Zagrebu da preuzima građu društveno-političkih organizacija republičkog ranga i da vrši ostale poslove arhivske službe kod tih organizacija.

Građa iz perioda NOR-a svojim se opsegom najvećim dijelom poklapa s građom SK Jugoslavije, odnosno radničkog pokreta, pa je tako i ta građa bila predodređena da se pohrani u arhivima, odnosno u njihovim novoosnovanim odjelima. Pogotovo je to slučaj s historijskom građom koja je bila sakupljena kod Komisija za historiju Saveza komunista pri kotarskim komitetima, jer je tada utvrđeno da i ove komisije kod sebe sakupljenu građu predaju arhivima.

Ovaj proces primopredaje spomenute građe arhivima još nije potpuno dovršen, nego je u toku. Uzrok su tome bili pretežno objektivni razlozi. No u posljednje vrijeme uspješnije se rješavaju ta pitanja kod regionalnih arhiva, pa se očekuje da će i definitivno preuzimanje građe o kojoj je riječ biti pospješeno.

Od dvanaest regionalnih arhiva devet ih je osnovalo poseban odjel za arhivsku građu radničkog pokreta i Saveza komunista. Osam arhiva su potpuno ili djelomično preuzeli građu od partijskih komiteta, odnosno komisija za historiju pri kot. komitetima. Na području jednog arhiva (Split) ovu građu je privremeno preuzeo novoosnovani centar za historiju radničkog pokreta. (Prikupljanjem originalne i memoarske građe iz perioda NOB-a bavio se i Historijski institut za Slavoniju u Slavonskom Brodu).

Nekolicina arhiva su za preuzetu građu ove vrste izradili informativna pomagala, a kod ostalih je izrada u toku. Jednako je kod arhiva i s donošenjem Pravilnika o sređivanju i korištenju građe u Odjelu za građu radničkog pokreta Saveza komunista, jer arhivi posebnim pravilnikom reguliraju režim obrade, čuvanja i korištenja ove građe.

Do sada su neki od arhiva (posebno arhivi u Bjelovaru i Karlovcu) uspostavili dobru suradnju s organizacijom Saveza boraca i drugim društveno-političkim organizacijama na kontinuiranom, planskom sakupljanju originalne i memoarske građe koja se odnosi na radnički pokret i NOB.

Arhivske građe koja se tiče radničkog pokreta i Saveza komunista, te građe iz perioda NOR-a i revolucije naroda Jugoslavije ima izvan arhiva, u muzejima, bibliotekama, u naučnim institutima (osim naprijed navedenih), pa i kod pojedinih građana.

U SR Hrvatskoj poduzeto je nekoliko dugoročnih mjera da bi se građa kod ovih imalaca evidentirala i time učinila dostupnom, te za sada barem djelomično osiguranom i pripremljenom za preuzimanje u arhive.

Godine 1960. izdao je Savjet za kulturu i nauku NR Hrvatske Preporuku o razgraničenju građe između biblioteka, muzeja i arhiva.

Po ovoj Preporuci treba da muzeji, arhivi i biblioteke sakupljaju, čuvaju i obrađuju onu građu koja im pripada po njihovoj naravi i namjeni, odnosno specijalizaciji. Arhivska građa bi (uz neke specifične izuzetke) spadala prema tomu u arhivske ustanove. Muzeji i naučne ustanove mogle su u smislu Preporuke i dalje sakupljati i čuvati pisanu građu iz NOB-e, dok se načelno ne riješi pitanje definitivne pohrane te građe.

Preporučeno je postepeno provođenje razgraničenja i razmjene građe između triju službi (arhivske, bibliotekarske, muzejske) u pojedinim mjestima i područjima SR Hrvatske, prema mogućnostima ustanova da preuzetu građu što prije obrade.

U toku prošlih godina intencije Preporuke su dijelom provedene i njihovo provođenje se nastavlja, ma da još uvijek ima muzejskih i naučnih ustanova, koje, zbog tradicije, razgraničenje i razmjenu teže prihvaćaju.

Osnovni cilj spomenute Preporuke je da se danas, u vrijeme sve veće specijalizacije pojedinih djelatnosti, arhivski, muzejski i bibliotечni materijal smjesti u one ustanove koje će ga, s obzirom na sredstva svoje osnovne djelatnosti i stručnu opremljenost, moći najbolje da obrade, zaštite i osposobe za korištenje. Ovo pogotovo vrijedi za arhivsku građu koje je u prošlosti dosta sakupljeno u drugim ustanovama, dok arhivska služba nije bila u svim dijelovima Republike govoljno razvijena.

Naglašavajući još jednom osnovni smisao ove Preporuke treba posebno istaći njenu intenciju da sva arhivska građa koja je pristupačna javnosti bude zaista pristupačna **svim** interesentima. To je osnovni cilj radi kojega su u čitavom kulturnom svijetu i nastale javne arhivske ustanove. Dekoncentracija građe naprotiv otežava takvu javnost, poznatost i pristupačnost građe interesentima. To je dovoljno dokazano i poznato iz iskustva u svijetu. Bilo je kod nas, i još ima, opravdanih prigovora da pojedini interesenti teško dolaze do arhivske građe koja je pohranjena izvan arhivskih ustanova, a ponegdje se građa namjerno rezervira za korištenje samo onoga tko je, izvan arhiva, drži na čuvanju.

Napominjemo da se u posljednje vrijeme opet, i to od strane nekih muzejskih radnika, iznose mišljenja, kako bi trebalo da, po pravilu, i muzejske ustanove budu ovlaštene za sakupljanje i čuvanje arhivske građe, pa i građe iz NOB-a. Smatramo da takvi zahtjevi nisu opravdani i da nikako ne bi bili korisni za postignuće ciljeva kojima teži i ovo savjetovanje. Što se tiče područja SR Hrvatske treba istaći da po čl. 13. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima mogu izuzetno postojati »zbirke arhivske građe«, gdje to opravdane potrebe zaista traže. Osim toga postoji praksa (i nema razloga da se prekine) da arhivi posuđuju arhivsku građu drugim ustanovama (prvenstveno onima koje se nalaze izvan sjedišta arhivske ustanove) kada im takva građa zatreba za izložbene, studijske i slične svrhe. Prema tomu ne može se navesti nikakav ozbiljan argument koji bi ukazivao na to da bi koncentracija arhivske građe u arhivskim ustanovama bilo kako štetila ili otežavala korištenje te građe za naučne, kulturne i druge društvene potrebe.

Prošle godine je zaključkom Arhivskog savjeta Hrvatske, a u smislu odredaba republičkog arhivskog zakona, započeto u cijeloj Republici širokom, planski organiziranom, akcijom popisivanja arhivske građe izvan arhiva i to u muzejima, bibliotekama, naučnim institutima, kod pojedinih građana i crkvenih organizacija. Akcija je nastavljena ove godine i trajat će nekoliko godina. Njome rukovode arhivi svaki na svojem području, a najveći dio poslova vrše sami arhivski radnici. Za ovu akciju se odvajaju posebna, iako relativno skromna, novčana sredstva. Razumije se da će u ovoj akciji biti pronalazena i evidentirana i građa iz perioda NOR-a.

Pored do sada navedenoga spomenut ćemo da su arhivi općeg tipa u SR Hrvatskoj zajedničkom akcijom izradili i objavili 328 regesta onih dokumenata u svojim fondovima koji sadrže podatke o narodnom ustanku 1941. godine. Dalje je Arhiv Hrvatske, uz financijsku pomoć nekoliko drugih ustanova, izradio četiri toma »Regesta dokumenata za historiju NOB-a«. Opširnije je registirano 4585 dokumenata iz arhivskih fondova koji su pohranjeni u Arhivu Hrvatske, a nastali su u periodu drugog svjetskog rata (1941—1945).

Pri Arhivu Hrvatske osnovana je i u razvitku je dokumentaciono-informativna služba, kao posebna radna jedinica, kojoj je zadatak da sakuplja i na jednom mjestu koncentrira podatke o arhivskoj građi, u prvom redu s područja Republike, i da o građi daje informacije.

Ovaj dokumentacioni centar prikuplja primjerke inventara i drugih popisa arhivske građe pohranjene u arhivima, kao i pohranjene izvan arhiva, na području cijele Republike. Svrha mu je da arhivske radnike i sve druge interesente što brže i potpunije informira gdje se sve i kakva arhivska građa nalazi na području SR Hrvatske. U ovom centru se već nalaze inventari i vodiči kroz arhivsku građu svih arhivskih ustanova. Kako pak napreduje naprijed spomenuta akcija popisivanja arhivske građe izvan arhiva, tako se centar sve više upotpunjuje i sve bolje odgovara svojoj svrsi. (Arhivski savjet Hrvatske je zaključio da se spomenuta akcija u 1969. godini ubrza i da se za nju osiguraju veća sredstva). Takva služba je u osnivanju i pri Historijskom arhivu u Zadru za južni dio Republike.

Arhivski savjet Hrvatske je prošle (1967) godine ponovno uzeo u razmatranje problematiku vezanu uz sakupljanje, čuvanje, obradu i korištenje historijske građe radničkog pokreta, Saveza komunista i NOB-a, te preko Glavnog odbora SUBNOR-a i republičkih rukovodstava ostalih društveno-političkih organizacija potaknuo daljnje rješavanje te problematike, a u prvom redu:

— razgraničavanje poslova u pogledu čuvanja arhivske građe između muzeja, biblioteka, instituta i arhiva (gdje to do sada nije učinjeno),

— dovršenje preuzimanja arhivske građe od općinskih i kotarskih komiteta u arhive,

— dovršenje sređivanja spomenute građe u arhivima (i kod komiteta) i izradu informativnih pomagala za tu građu (gdje to do sada nije potpuno ostvareno),

— izradu pravilnika u regionalnim arhivima o sređivanju i korištenju građe koja spada u odjele za historiju radničkog pokreta tih arhiva (gdje još nisu doneseni),

— dalje plansko sakupljanje originalne i memoarske građe iz radničkog pokreta i NOR-a.

Načelno se slažemo s postavkama iznesenim u vrlo dobrom referatu druga D. Plenče. Posebno smatramo pozitivnim što referat ne postavlja u pogledu sakupljanja, obrade i korištenja hist. građe iz NOR-a uopće utvrđene sheme i ne predlaže generalne zaključke koji bi važili za sve i svuda. Takve sheme i zaključci sputavali bi u pojedinim republikama i regijama provođenje inicijativa i primjenu metoda koje su na njihovom području i prema njihovom mogućnostima i prilikama realne i ostvarljive.

Ne slažemo se u cijelosti s postavkom da razna nadležstva i ustanove treba da historijske izvore ustupe na čuvanje »arhivima ili **srodnim** stručnim ustanovama«.

Smatramo da arhivska građa treba da se čuva u arhivskim ustanovama, a izuzetni slučajevi trajnog čuvanja arhivske građe u drugim, makar i »srodnim«, ustanovama treba da budu predviđeni propisima. Broj ovih ustanova treba da bude što manji, te da se obavežu, da će građu čuvati, osigurati i obrađivati na suvremen, stručan način i učiniti je, poput arhiva dostupnom svima interesentima.

Time će se postići:

— racionalna koncentracija arhivske građe, ekonomična za istraživače, a uz to i kompletiranje arhivskih fondova i zbirki,

— stručna obrada građe (sređenost i informativna pomagala), i trajna zaštita (spomenične prostorije, oprema, stručni nadzor, restauracija i konzervacija, mikrofilmovanje),

— pristupačnost arhivske građe svima istraživačima, odnosno upoznavanje istraživača s građom putem informativne arhivske službe i objavljivanja građe.

Navedeni poslovi najbolje će se moći ostvariti u arhivskim ustanovama, koje su za te poslove specijalizirane i u prvom redu pripremljene. Njima su ti poslovi — za razliku od muzeja, biblioteka i naučnih instituta — njihova primarna djelatnost.

Štetno je s gledišta naučnih i stručnih interesa da se cjelina arhivske građe ne skuplja, sređuje, trajno čuva i ne koristi na jednom mjestu tj. u određenoj arhivskoj ustanovi. Time se narušava osnovni princip integralnosti arhivske građe, a arhivska služba ne ispunjava svoju zakonsku obavezu da na racionalan i ekonomičan način služi i udovo-

ljava naučnim i drugim društvenim potrebama. Suvremene naučne i druge društvene potrebe traže takav sastav dokumentacionih službi od kojih će svaka (biblioteke, statistički zavodi, arhivi, bibliografski zavodi...) u potpunom obimu i na najracionalniji način integrirati sav dokumentacioni materijal svoga sektora. Prema tomu za arhivsku službu nema opravdanja da ne sprovodi koncentraciju i integriranje arhivske građe u arhivskim ustanovama. Pogotovo to nije opravdano pozivanjem na tradicije prošlosti, kada su neke biblioteke i muzeji sticajem okolnosti sakupljali i arhivsku građu.

Arhivska građa iz perioda drugoga rata, koja se odnosi na narodno-oslobodilačku borbu, dio je cjelokupnog arhivskog (i spomeničnog) narodnog bogastva, pa smatramo da naprijed izloženo treba i na tu građu primijeniti. Općenito treba poći od principa da treba čuvati cjeline arhivske građe, jer se nijedna pojedinačna tema ne može valjano obraditi, u bilo kojem vidu, bez takve cjeline.

Sjednici Muzejskog savjeta Hrvatske prisustvovali su od strane Arhivskog savjeta Hrvatske S. Bačić, A. Herljević i M. Rastić. Sudjelovali su u drugoj tački dnevnog reda: »Pretres pitanja o arhivskoj građi pohranjenoj u muzejskim ustanovama uz prisustvo predstavnika Arhivskog savjeta Hrvatske«.

Na sjednici su od strane Muzejskog savjeta Hrvatske izneseni ovi glavni prijedlozi, odnosno postavke:

a) da arhivska građa koju su u prošlosti muzeji sakupili, a nalazi se u muzejima i potrebna im je za obradu muzejskog fundusa i muzejskih tema, ostane trajno u muzejima i da se takvo stanje putem propisa legalizira; ta građa da predstavlja »osnovni materijal« potreban za rad u muzeju,

b) da je potrebno utvrditi koja je građa (pisana) arhivska, a koja muzejska,

c) da je pojam »arhivska građa« u Zakonu o zaštiti arhivske građe i arhivima preširoko definiran iz čega proizlaze nesporazumi između dviju službi, a provedbom člana 2. spomenutog zakona da bi muzeji ostali bez građe koja spada u »muzejski fondus«,

d) da se muzeji iz »konkretnih« razloga nisu, na poziv Arhivskog savjeta Hrvatske, odazvali suradnji s arhivima u akciji popisivanja arhivske građe izvan arhiva i u okviru te akcije dali arhivima popise arhivske građe koja se kod njih nalazi, a za potrebe arhivske dokumentaciono-informativne službe,

e) da muzeji ne nailaze na suradnju s arhivima ni u pogledu razgraničenja poslova, ni u pogledu posudbe arhivske građe muzejima,

f) prigovoreno je što je propisano da Arhivski savjet sam odlučuje gdje će se, tj. u kojoj ustanovi, u slučaju spora, čuvati određena arhivska građa (čl. 37. arhivskog zakona).

Na ove tvrdnje i postavke smo redom odgovorili.

Ad a) Arhivska služba ne može prihvatiti da sva arhivska građa koju su muzeji sakupili ostane trajno u muzejima, jer u muzejima ima građe koja očigledno nije potrebna za obradu muzejskih tema, odnosno za vršenje osnovne djelatnosti muzejskih ustanova.

Propisi i osnovni principi arhivistike zahtijevaju da se arhivske cjeline integriraju, da se građa evidentira i time učini poznatom i dostupnom javnosti, odnosno istraživačima i drugim interesentima, što sve nije moguće ostvariti ako je građa parcijalna dislocirana po velikom broju ustanova.

Arhivsku građu je nužno stručno arhivistički obraditi, čuvati i osiguravati, restaurirati i konzervirati, što će najbolje moći izvršavati arhivske ustanove kojima je to primarna, odnosno osnovna djelatnost, pa su za to najbolje i u prvom redu pripremljene i opremljene.

Na osnovi donasnijih propisa (čl. 13. st. 3. i čl. 43. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima, Uputstvo o vođenju evidencije arhiva i zbirki arhivske građe) muzeji mogu osnovati »zbirke arhivske građe«, te u njih sakupljati i trajno čuvati arhivsku građu potrebnu za obavljanje stručnog i naučnog rada u okviru svoje osnovne djelatnosti.

Za izuzetne, studijske i slične potrebe arhivi su i dalje spremni muzejima davati arhivsku građu na posudbu.

Ad b) Može se raspravljati o tomu koja arhivska građa spada u arhive, a koja će ostati muzejima.

Ad c) Potrebno je prethodno razmotriti i proučiti da li je potrebno u Zakonu o zaštiti arhivske građe i arhivima mijenjati određenje pojma »arhivska građa«.

Ad d) Obrazložena je svrha i potreba višegodišnje akcije popisivanja arhivske građe izvan arhiva, te da se Arhivski savjet Hrvatske obratio putem Muzejskog savjeta Hrvatske i muzejskoj službi kao jednom od suradnika za pomoć i suradnju u smislu člana 11. Zakona o zaštiti arhivske građe i arhivima.

Muzeji su kao imaoci arhivske i registraturne građe dužni u smislu čl. 17. istoga zakona dati nadležnom arhivu popis građe koju posjeduju.

Ad e) Arhivska služba, na čelu s Arhivskim savjetom Hrvatske, je spremna, kao i do sada, surađivati na rješavanju svih neriješenih problema između dviju službi. Pojedinačne slučajeve nesporazumijevanja u pogledu posudbe građe ne treba generalizirati.

Rješavanje do sada neriješenih pitanja treba nastaviti polazeći od »Preporuke o razgraničenju građe između arhiva, biblioteka i muzeja« koju je Preporuku 1960. godine donio Savjet za kulturu i nauku NRH, a u kojemu su savjetu bili zastupljeni i predstavnici muzejske službe.

Zaštita, čuvanje i obrada arhivske građe nastale radom Saveza komunista i građe radničkog pokreta treba da se provodi u smislu Odluke Centralnog komiteta SKH iz godine 1962. i Uputstva istoga komiteta o predaji arhivima i čuvanju te građe iz 1963. godine.

Ad f) Može biti predmet daljnjeg raspravljanja tko će i kako u spornim slučajevima odlučivati gdje će se određena arhivska građa čuvati.

Dalje se može raspravljati i sporazumijevati o »graničnoj građi« (arhivsko-muzejska) i o građi koja je dio spomeničke cjeline.

Treba također tačno odrediti pojam »muzejskog fundusa«, odnosno pojam »osnovnog materijala potrebnog za rad u muzeju«.

Muzejski savjet Hrvatske je zaključio da neriješena pitanja u pogledu razgraničenja rada između dviju službi razmotri grupa stručnih radnika u koju bi ušla tri predstavnika toga savjeta i tri predstavnika Arhivskog savjeta Hrvatske. Grupa bi za savjete izradila prijedlog za rješenje još neriješenih pitanja.

Savjetovanje je izvještaj jednoglasno prihvatilo.